

В.П. Волковський,
к.філос.н., науковий співробітник
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНОФІЛЬСЬКОГО ДИСКУРСУ ХІХ СТОЛІТТЯ: ВІДНОШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ, ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Автор торкається низки дискусійних питань щодо складних способів відношення трьох різних ідентичностей – європейської, української, регіональної: що означає бути українцем, європейцем, галичанином чи одеситом? Як конструювати ідентичність, як ідентифікувати себе, якщо хтось належить до пограничного регіону? Автор також працює із теоретичними питаннями: що таке нація, що таке народ? Яке відношення між народом і нацією? етнічною і політичною націями? Що таке національна ідея? Автор спирається на сучасні *Nationalism Studies* та розвиває поняття українофільського дискурсу.*

Ключові слова: нація, ідея нації, ідентичність, українська філософія, українофільський дискурс, українофіли, політична філософія.

19th Century Ukrainophilia Discourse Potential: Relation between Local, European and Ukrainian Identities

*The author considers a series of controversial questions about the sophisticated ways of relation between three different identities: European, Ukrainian, and local ones: what does it mean to be a Ukrainian? a European? Galician or Odessite? How to construct identity, how to identify oneself, if one belongs to the frontier region? The author deals with theoretical questions: What is a nation? What is the people? What is the relation between people and nation? Ethnic and political nations? What is a national idea? The author grounds upon contemporary *Nationalism Studies* and develops the concept of *Ukrainophilia discourse*.*

Key words: nation, idea of nation, identity, ukrainophilia discourse, ukrainian philosophy, ukrainophilia, political philosophy.

Активні суспільно-політичні дискусії останнього часу знову актуалізують питання визначення національної ідентичності, у порівнянні з іншими ідентичностями. Питання особливо ускладнилося у добу Постмодерну – добу, коли будь-які великі оповіді та ідеї сприймаються іронічно, великі наративи та уявлені спільноти розпадаються та індивідуалізуються, колективна ідентичність стрімко розмивається, але т.зв. «індивідуальність» дедалі більше стає залежною від ринку,

інформаційних технологій та маніпуляцій. Це породило справжню кризу ідентичності, яка особливо сильно виражається на політичному рівні.

Невизначеність і свідомі маніпуляції поняттями дуже шкодять проясненню політичного дискурсу. Ми пропонуємо використати світовий досвід Nationalism Studies (застосовуючи як ключові праці авторів (Б. Андерсон, Е. Гобсбаум [2], К. Вердері, П'єр Манан та інші), так і докладання до українських реалій (І. Лисяк-Рудницький, В. Лісовий, Р. Шпорлюк, сучасні автори Т. Снайдер і Е. Еплбаум). Звідси ми формулюємо наступні робочі визначення.

Нація – політична громадянська спільнота, що змагає до державної незалежності та суверенітету, тобто це є «ми, які хочемо урядувати самі себе». Таке визначення вимагає пояснень. Слідом за І. Лисяком-Рудницьким [6, с. 11-22], ми розмежовуємо націю як соціокультурну, політичну спільноту, і народ (насамперед як «етнос»), що є спільнотою переважно біологічною, «вегетативною».

Ми зосереджуємось далі на понятті модерної нації, як особливого способу облаштування політичного співжиття, що постає у добу модерності. Будь-яка спільнота – етнічна, територіальна, соціальна – досягає рівня буття нації, коли вона формулює вимоги до власного політичного суверенітету. Звідси, будь-яка модерна політична спільнота має базову ідею нації у тому, що кордони «нашої» держави мають збігатись з межами «нашої» політичної уявленої спільноти. Модернізація та націоналізація завжди пов'язані – модернізація суспільства означає відмову від «старорежимних» засобів об'єднання населення і творення сучасної політичної «уявленої спільноти». Бути модерним – означає бути національним [7]. Цей розвиток відбувається різними сценаріями, які визначаються багатьма чинниками. Звідси постали дві головні концепції нації: політична та лінгвоетнічна, або мовно-родова.

Будь-яка «етнічна нація», що спирається на реальну етнічну основу, завжди з плином свого розвитку стає «політичною», тобто переходить від ідеології політичної мобілізації певної етнічної чи культурної спільноти до державного утворення, в рамках якого мусить працювати із багатоманітністю населення на «своїй» території. Будь-яка «політична нація» має у своїй суспільній основі реальне «жорстке ядро» ідентичності – конкретну національну мову, панівний етнос (групу етносів), часто набір певних релігій і культури.

Отже, будь-яке протиставлення «етнічної» та «політичної» націй, «націоналізму» та «патріотизму» є наслідком або незнання, або відвертої маніпуляції.

Наша базова теза – сучасні політичні ідентичнісні розмежування сформовані у ХХ ст., але їхні витoki кореняться у ХІХ ст., коли закладались патерни модерних ідеологій та національних розмежувань, коли поставали проекти модерних європейських націй. Ми повинні звернутись до ХІХ ст., щоб зрозуміти ХХІ ст. і позбавитись «проклятих питань», що тяжіють над нами, як спадок ХХ ст.

Саме тому ми звертаємось до поняття «українофільський дискурс» для опису українського ХІХ ст. На відміну від термінології «національного відродження» чи «філософії національної ідеї», які відгонять примордіалізмом, есенціалізмом та романтизмом ХІХ ст., згідно яких нібито існує певна трансісторична, ідеальна сутність нації, ідея, що втілюється, пробуджується, відроджується, ми спираємось на поняття «національної філософської традиції», що означає певний простір ідей, понять, слів, тем і дискусій, що формував і формує певний комунікативний простір дискурсу, концентрований, приміром, на ідеї (вже не у гегелівському, а в аналітичному значенні) України, «певний пов'язаний в історичному часі дискурс, який є частиною комунікативного простору» [3, с. 58].

Українофільський дискурс – це дискурс, який зосереджується довкола ідеї українського народу, національності, яка стає предметом дослідження та політичної турботи, власне, панівною інтенцією є інтерес до української культури, народності, історії, що поєднується із любов'ю до українського, турботою про українців. Перевагою цього терміну є те, що він є автентичним терміном описуваної доби, який уживали самі діячі, що називали себе «українофілами». У ширшому сенсі українофільство – це позитивний дискурс про Україну, українське та українців, який має як аналітично-констатаційний складник (опис і дослідження наявної дійсності), так і проєктивно-конструктивну (пропозиції та дискусії з приводу стратегій розвитку, зокрема, ідентичності чи суспільно-політичного статусу, власне українського етносу та загалом «українського як такого»). Цей дискурс має дискурсивну єдність, зосереджуючись довкола проблем України, і водночас різноманітність у відповідях [1, с. 85-86]. Це дозволяє нам охарактеризувати польське і російське українофільство, побачити дискусію про те, що таке Україна та українці, між різними українофільськими дискурсами – зокрема, польським та російським, які цілковито виключали Україну як окремий національний суб'єкт, толеруючи її лише як свій регіональний різновид. Всі дискурси уживають слова «українці» та «Україна» (або їхні відповідники), але по-різному інтерпретують їх, по-різному структурують населення та

територію України. Звідси постали різні альтернативні національні проекти: «великої російської нації», «Русі в межах Речі Посполитої» (варто лише згадати проекти Іполита Терлецького та Францішека Духінського), України як однієї з руських народностей (М. Костомаров), двох Україн у формі Галичини і України (М. Драгоманов), і нарешті панівну версію єдиної Русі-України в її етнографічних межах (що постає від 1848 р. у Галичині та у наддніпрянському українофільстві).

Це наводить на думку, що марна справа конструювати «спільну національну ідею» для тих, хто бачить Україну як незалежну державу, і тих, хто бачить її як частину «великої руської нації». Це – контрадикторні ідеї і проекти, в основі яких лежать протилежні цінності.

Проте в нашу епоху ми бачимо цілий ряд проблем – від втрати політичного сенсу нації до відродження регіональних ідентичностей. Класична модерна унітарна концепція нації трансформується. Звідси – глибока криза будь-якого класичного національного проекту, що ми і спостерігаємо в Україні.

Проте звернення до історії українофільського дискурсу дає нам два приклади ідей, що можуть стати у пригоді. Це – ідеї «Книги буття українського народу» (Кирило-Мефодіївське братство) та ідеї Михайла Драгоманова щодо розмежування України, Росії та Європи.

«Книга буття українського народу» [5], розгортаючи романтичну філософію історії, визначає нову ідею України. Ця ідея впливає із універсального історичного процесу, де принципи свободи, рівності і братерства всіх людей протистоять принципам рабства і нерівності. Принципи свободи укорінені у Євангелії і в самій ідеї Бога, що Єдиний може бути «царем і паном». Україна як нація має всесвітньо-історичну, космополітичну місію – саме вона повинна стати місцем перевороту людської історії, де буде заснований новий лад на принципах людяності, свободи і рівності.

Драгоманівська концепція «громадівства» також спирається на схожу схему «цивілізації через національності» [4, с. 65]. Людськість (як людство і як людяність) є сутність будь-якої людини, суспільства, політики. Національність є іпостась. Бути людиною завжди значить бути певної національності, але буття певної національності має смисл лише тоді, коли воно не відривається від буття людиною. Спираючись на позитивістську, антирелігійну модель історії, М. Драгоманов вбачає в Україні ту ж саму всесвітньо-історичну місію – стати місцем народження нового ладу на засадах людяності і свободи.

Обидві ідеї сходяться в спільних цінностях людяності і свободи, та вбачають, що саме історичні передумови України (слабкість ідеї і традиції репресивної державності, сила ідеї вільної самоорганізації гідних людей) дають їй унікальну особливість.

М. Драгоманов [1], дискутуючи про відношення України, Росії та Європи, у контексті української літератури, наголошує кілька базових принципів. Насамперед, Україна історично була невідривною часткою європейської культури. Російське панування від XVIII ст. стало для України «пропащим часом», оскільки Україна була силоміць відірвана від джерел свого розвитку та ізольована від комунікації. Тому розвиток України безпосередньо пов'язаний із відновленням ідейних, інтелектуальних, суспільно-політичних контактів зі всією Європою. Це – радше не «інтеграція в Європу», не «рух до Європи», як у випадку Росії. Це – відновлення своєї європейськості, повернення до власної європейської природи. Бути українцем – означає бути європейцем, звісно, українським європейцем. Саме у світлі європейськості М. Драгоманов розглядає російську літературу, щодо якої він наголошує, що українці зобов'язані її читати, оскільки вона витворена у т.ч. й українцями, і є транслятором загально-європейських ідей. М. Драгоманов доходить до того, що стверджує про нерозривний зв'язок і потребу долучатись до спільноросійської літератури, що дало підстави націоналістам (наприклад, Донцову) аж досі зневажати М. Драгоманова як русифікатора. Проте слід враховувати, що М. Драгоманов це зазначає лише щодо російської літератури, яка належала до позитивістського, народницького напрямку (він це називає реалістичною літературою), що був саме у тогочасному європейському тренді. М. Драгоманов не зазначає такого щодо «ташкентської» літератури слов'янофільства чи релігійного консерватизму і монархізму. Отже, цінність літератури визначалась ним лише з огляду на цінності, що вона несе – а саме: сучасні, європейські тренди, тобто цінність російської літератури лише в тому, що вона відображає європейську. Її цінність – вторинна, інструментальна, засобова. Якщо українці зможуть напряму черпати відповідні ідеї – «читати хоча б трьома європейськими мовами» – потреба у посереднику відпадає.

Росія теж Європа, але дуже деформована – і тому Україна повинна зробити все, щоб відірватись від цього посередника й комунікувати із Європою безпосередньо.

Відтак, регіональна ідентичність визначається досить просто – М. Драгоманов спирається на принцип самоврядних громад, які, хоч і вписані у спільнодержавний контекст, цілком мають право плекати власні

особливості. За приклад він наводить Швейцарію, де італомовний кантон зберігає відданість Швейцарії, а не піддається націоналістичному рухові з Італії, формуючи швейцарську націю. Збереження громадянських свобод, космополітичного начала людськості, яке є ідеєю України – повинно стати інтегративним ресурсом, який протистоятиме будь-якому сепаратизму. Такий ліберально-демократичний націоналізм у англосаксонському значенні слова «нація» втілює водночас ідею нації та ідею людяності.

Замість висновку. Два найяскравіші приклади – Львів і Одеса.

Історично, до побудови Львову доклались різні діячі, серед яких були поляки, німці, євреї, вірмени, і звісно, русини-українці, але присутній і пласт радянської історії. Досі триває провокативна дискусія за Львів: «Львів – польське місто» є досі живим гаслом; розбудовується наратив «єврейського Львова», «бандерівського Львова», вірменський наратив набагато слабший. Проте Львів зміг організувати дискурси, що були історичними супротивниками, так, що вони стали джерелом розмаїття культурного простору Львова. Львівська ідентичність залишається українською, часто націоналістичною у традиційному для нас значенні цього слова, але водночас – однією із найбільш ліберальних, постмодерних, де посилення на польський, німецький, єврейський елементи стають абсолютно легітимними.

Одеса – інший приклад полікультурного міста, яке на початку ХХ століття також містило переважний первень єврейський, поряд із російським, українським і румунським (молдовським). Зауважимо, що політика, налаштована на гомогенізацію культурного простору і на політичну мобілізацію у контексті націоналістичної ідеології «Русского мира», призводить до політичних конфліктів і навіть до воєнної катастрофи.

Прикладів катастроф багато – Сараєво, Балкани, Донбас, Крим. Приклад Львова показує, що можна поєднати регіональні і пограничні ідентичності із загальнонаціональною, якщо різні сторони не провокують націоналістичне протистояння, тобто не оскаржують кордони націй. Тоді пограниччя стають зоною контактів і примирення. Натомість, коли націоналістична ідеологія стає зняряддям імперіалістичної політики – починається війна.

Використані джерела та література:

1. Волковський В.П. Ідея суспільності: політична філософія в Україні ХІХ століття. Київ: ВД «Академперіодика», 2017. 264 с.
2. Гобсбаум Е. Нації і націоналізм, починаючи з 1780 року: програма, міфи, реальність. пер. і прим. Т. Корпала. Київ: УЦДК, 2010. 288 с.

3. Йосипенко С.Л. Національні філософські традиції як предмет історико-філософської рефлексії. *Sententiae* 2014. № 1 (XXX). С. 52-61.
4. Йосипенко С.Л. Філософія та національна ідентичність. Гуманітарні студії: збірник наукових праць. 2012. Вип. 12. С. 61-69.
5. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3-х т. Акад. наук УРСР. Археогр. комісія та ін. упоряд. М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко. Київ: Наук. думка, 1990. Т. 1. 1990. 544 с.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.: в 2-х т. Київ: Основи, 1994. Т. 1. 1994. 554 с.; Т. 2. 1994. 573 с.
7. Манан П. Доступний виклад політичної філософії. пер. з фр., післямова та прим. С. Йосипенка. Київ: Укр. центр духовної культури, 2009. 400 с.
8. Лісовий В., Проценко О. Націоналізм, нація та національна держава. Націоналізм: антологія. Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. С. 11-36.

В.І. Малімон,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу

LONELINESS AND RESPONSIBILITY FOR THE GLOBAL CHANGES

The contemporary global changes are analyzed and the need for a new philosophical and ethical paradigm based on the principle of responsibility is substantiated. The relationship between loneliness and readiness to assume responsibility for changes at the global level is considered.

Key words: *loneliness, positive loneliness, responsibility, ethics of responsibility, globalization.*

Самотність і відповідальність за глобальні зміни

Проаналізовано сучасні глобальні зміни та обґрунтовано потребу в новій філософсько-етичній парадигмі, заснованій на принципі відповідальності. Розглянуто взаємозв'язок самотності і готовності брати на себе відповідальність за зміни на глобальному рівні.

Ключові слова: *самотність, позитивна самотність, відповідальність, етика відповідальності, глобалізація.*

Modern processes of cultural and economic globalization require from Humanity involvement of psychological resources to form adequate adaptive opportunities for a changing world. However, not everyone is ready to accept new conditions of existence. Many people are experiencing a rupture of old meaningful ties, the inability to gain new ones, while experiencing the need for them. A lonely person is a subject experiencing difficulties with social